

REFLECȚII PRIVIND DREPTATEA ȘI ECHITATEA

REFLECTIONS ON JUSTICE AND EQUITY

CZU: 340.11:342.7:347.961.3

<https://doi.org/10.59295/spd2024j.25>

Valentin MĂRGINEANU,
ORCID: 0000-0002-4223-5890
e-mail: vmargineanu70@gmail.com
Universitatea de Stat din Moldova

***Summary.** It is demonstrated that justice and equity are not just legal categories, but have a pronounced social and ethical character, which is why the law cannot monopolize justice and equity. Through the lens of these categories, an external assessment of the state's actions and the content of the law is carried out. The main ways of conceptually approaching of justice and equity are analyzed. The idea that fundamental human rights can only be realized through justice and equity is upheld. A distinction is made between legal justice, social justice and individual justice. The concrete forms of expressing the justice and equity are examined in the positive national law of the Republic of Moldova.*

***Keywords:** law, justice, equity, ethics*

***Rezumat.** Se demonstrează faptul că dreptatea și echitatea nu sunt doar categorii juridice, ci au un pronunțat caracter social și etic, motiv pentru care dreptul nu poate monopoliza dreptatea și echitatea. Prin prisma acestor categorii este realizată o evaluare externă a acțiunii statului și conținutului dreptului. Sunt analizate principalele moduri de abordare conceptuală a dreptății și echității. Este susținută ideea conform căreia drepturile fundamentale ale omului nu pot fi realizate decât prin dreptate și echitate. Se face o delimitare între dreptatea juridică, dreptatea socială și dreptatea individuală. Se examinează forme concrete de exprimare a dreptății și echității în dreptul pozitiv național al Republicii Moldova.*

***Cuvinte-cheie:** drept, dreptate, echitate, etică*

INTRODUCERE

Vrem sau nu conștientizăm, dar o îndelungată perioadă de timp am trăit și, trebuie să recunoaștem, trăim în continuare, în cea mai mare parte, sub imperiul școlii juridice pozitive. Respectiv, de cele mai multe ori ne referim la drept ca la o totalitate de legi, de norme obligatorii de comportament social sau de ordine și comandamente emise de autoritățile statului. Tindem însă să credem că dreptul este altceva. Dreptul este, întâi de toate, o valoare, poate cea mai înaltă dintre valori, la fel de inerentă ființei umane cum sunt conștiința și sufletul. Dreptul este un sistem de gândire care reflectă o anumită viziune despre societate și despre lume, o viziune produsă de însăși societatea. Orice tentativă de a formula o definiție a dreptului fie ne pune în încurcătură, fie ne duce spre metafizic. Aceasta ar fi explicația faptului că nenumăratele tentative din toate timpurile de a for-

mula o definiție a dreptului nu au satisfăcut gândirea umană. Poate anume acest lucru l-a făcut pe Kant să constate că juriștii caută încă o definiție pentru conceptul lor de drept.

Dreptul nu este opera exclusivă a legislatorului sau a statului, ci are un pronunțat fundament rațional, spiritual, moral și etic. O asemenea abordare ne permite, pe de o parte, să constatăm fundamentul moral al dreptului, să stabilim legătura dintre morală și drept, iar pe de altă parte, să evaluăm valoarea dreptului însuși. Majoritatea (dacă nu toate) categoriilor și conceptelor juridice fundamentale își au originea în morală, dar se raportează la condițiile istorice concrete ale vieții sociale. Asemenia categorii ca libertatea, egalitatea, umanismul, dreptatea, echitatea își au originea în morală, dar sunt indispensabile și dreptului. Evidențind fundamentele morale ale dreptului este necesar de reevaluat valorile morale prin prisma realității de azi. De altfel, morala a fost tot timpul puternic ancorată în realitatea socială și istorică, deși conține și valori eterne, universale, dar care se manifestă în mod diferit în dependență de contextul istoric concret. Ignorarea fundamentului moral al dreptului va genera funcționarea ineficientă a întregului sistem de drept.

Dreptatea și echitatea sunt dintre cele mai complexe și universale concepte socio-filosofice. Ele se referă la cele mai importante valori spirituale cu implicații directe în diferite domenii de activitate a omului - material, social, politic, juridic.

Termenul *echitate* provine de la latinescul *aequitas* care s-ar traduce ca egalitate, dreptate, calm, resemnare, spirit de dreptate [1, p. 241]. Termenul *dreptate* provine de la cuvântul *drept*, iar echivalentul latin ar fi *justitia* [1, p. 71]. Pentru a înțelege semnificația *echității* pentru romani este suficient să menționăm definiția dreptului formulată de Celsus – *Jus est ars boni et aequi* (Dreptul este arta binelui și echității) [2, p. 126]. Această definiție indică spre fundamentul etic al dreptului, precum și faptul că *echitatea* ca și concept a existat înaintea dreptului.

Dicționarul explicativ al limbii române nu delimitează noțiunile de *dreptate* și *echitate*, ele fiind considerate mai degrabă ca sinonime. Astfel, *dreptatea* este definită ca „principiu moral și juridic care cere să se dea fiecăruia ceea ce i se cuvine și să i se respecte drepturile; *echitate*; faptul de a recunoaște drepturile fiecăruia și de a acorda fiecăruia ceea ce i se cuvine” [3]. *Echitatea* ar reprezenta „*dreptate*, nepărtinire; principiu etic și juridic care stă la baza reglementării tuturor relațiilor sociale în spiritul dreptății, egalității și justiției, al colaborării și respectului reciproc” [3].

Evoluția teoriilor asupra *dreptății* și *echității* a stârnit suficiente controverse în istoria gândirii filosofico-juridice. Generalizând aceste teorii, identificăm trei abordări principale asupra conceptelor de *dreptate* și *echitate* – abordarea etică, abordarea socială și abordarea juridică.

Abordarea etică a apărut în perioada antică și s-a dezvoltat în perioada medievală. Aristotel concepea *dreptatea* ca pe o virtute, o virtute socială, cea mai importantă virtute, dar care nu provenea din interiorul sufletesc al omului, ci din exterior, fiind un instrument creat de oameni pentru a conviețui. *Dreptatea* pentru Aristotel era „ca o suverană a virtuților, mai strălucitoare decât luceafărul de seară, mai strălucitoare decât luceafărul

de zi, dreptatea concentra în ea întreaga virtute” [4, p. 106-107]. Aristotel distingea două feluri de dreptate: distributivă și comutativă. Prima se referea la repartizarea beneficiilor comune proporțional meritelor și contribuțiilor fiecărui individ. Cea de a doua se referea la formarea raporturilor de schimb și urmărirea ca fiecare să primească echivalentul a ceea ce a oferit. Aceași abordare a dreptății, bazată pe atribuirea fiecăruia a ceea ce i se cuvine, o găsim și la romani.

Abordarea socială a *dreptății* și *echității* a apărut la începutul perioadei moderne și a fost determinată de promovarea concepției libertății individuale, de tratarea omului ca scop în sine, precum și de delimitarea statului și societății. În acest context *dreptatea* și *echitatea* nu mai erau privite ca și calități sau cerințe formulate în adresa individului, ci în adresa statului și instituțiilor statului. De pe poziții filosofice *dreptatea* și *echitatea* sunt tratate ca și corespondența dintre funcția practică a individului în viața socială și poziția sa socială, dintre drepturile și obligațiile individului, dintre muncă și remunerare, dintre infracțiune și pedeapsă (faptă și răsplată), dintre activismul social al indivizilor și recunoașterea lor socială.

Conceptul juridic actual al *echității* implică abordarea unor probleme fundamentale pentru drept cum ar fi: - echitatea reglementărilor juridice; - echitatea aplicării dreptului; - contradicțiile dintre norma juridică generală și cazul concret la care ea se aplică, adică contradicția dintre *dreptate* și legalitatea formală etc. „Acțiunea principiului echității, în înțelesul modern al cuvântului, privește atât activitatea legiuitorului, cu ocazia elaborării actelor normative, cât și activitatea de interpretare și aplicare a dreptului de către organele care aplică dreptul” [5, p. 347]. Însă abordarea libertaro-juridică, care consideră că dreptatea, echitatea, libertatea, egalitatea se pot manifesta doar în cadrul dreptului, este, în opinia noastră eronată. Dreptul nu întotdeauna este *echitabil*, iar *echitatea* nu se limitează doar la drept.

Dreptul nu poate monopoliza *dreptatea* și *echitatea*, deoarece aceste categorii nu sunt pur juridice, ci și etice și sociale. În primul rând, *echitatea* și *dreptatea* sunt criterii de evaluare externă a dreptului și a statului însuși. În al doilea rând, *echitatea* și *dreptatea* întruchipate în norme de drept capătă anumite trăsături juridice, devin legități interne ale dreptului, dar **nu dispar** din domeniile din care provin, din etic, moral și social. *Echitatea* într-o societate concretă nu poate fi realizată doar prin formele dreptului. Ea este condiționată de nivelul de dezvoltare a culturii sociale, conștiinței sociale, de sistemul de valori existent în societate, de conformitatea valorilor juridice cu valorile sociale.

Dreptatea și *echitatea* sunt valori supreme în orice societate și reprezintă precondiții pentru realizarea a ceea ce noi numim drepturi fundamentale ale omului. Recunoașterea reciprocă de către indivizi a drepturilor și libertăților, coexistența acestora în semnificația kantiană poate fi dreaptă sau nedreaptă, echitabilă sau neechitabilă. Astfel, spre exemplu, realizarea libertății nu poate fi concepută în lipsa *dreptății* și *echității*. „Ba mai mult, dacă gândim dialectic, dreptatea este ea însăși libertate, cum și invers, libertatea este în ea însăși dreptate, această identitate în diferență scoțând ființa umană din dimensiunea sa temporală și constituindu-se ca temei al întregii vieți sociale” [6, p. 264].

O abordare originală a *dreptății* ca *echitate socială* o găsim la John Rawls. Argumentând irelevanța abordării utilitariste a *dreptății*, Rawls propune o abordare contractualistă a acesteia. „Conflictele de interese din viața socială fac necesară stabilirea unor principii de distribuire a drepturilor și obligațiilor. Aceste principii ale justiției sociale trebuie stabilite pe baze contractuale, prin acceptarea lor de toate grupurile sociale și consacrate într-o constituție politică. Sunt vizate în special două mari principii: 1. Egalitatea în repartitia drepturilor și îndatoririlor fundamentale; 2. Inegalitățile economice și sociale impun juste beneficii compensatorii în special pentru cei defavorizați; Justiția socială se instituie astfel ca un acord rațional și just între subiecții sociali, ca o formă de etică politică, într-o societate bine organizată, care să fundamenteze un regim democratic într-o viziune liberală” [7, p. 418].

Fără a o combate (deși pot fi formulate anumite obiecții) concepția lui Rawls privind *dreptatea și echitatea socială*, remarcăm faptul că se neglijează *dreptatea individuală*. Concomitent cu *dreptatea și echitatea juridică* (stabilită prin normele juridice) și *dreptatea și echitatea socială* (rezultatul unui acord rațional între oameni după Rawls), fiecare individ are propriul său spirit și simț al *dreptății și echității* care nu poate și nu trebuie neglijat. Or, fiecare individ atunci când execută o obligație fie morală, fie juridică, fie socială, când face un bine, obține o speranță îndreptățită la satisfacție echitabilă și dreaptă din partea celor din jur (statul, societatea sau alt individ). Această speranță nu are caracter utilitarist, ci rezultă anume unui tratament egal din partea celor din jur, adică din spiritul și simțul *dreptății și echității*. În cazul în care individul nu primește, atunci când este cazul, o satisfacție echitabilă ca răspuns la propriile sale acțiuni morale, legale, etice, individul simte că s-a comis un act de nedreptate în privința sa, ceea ce duce la descurajarea unui comportament social adecvat. Acest sentiment al nedreptății nu este subordonat conformității sau neconformității acțiunilor celor din jur (stat, societate, individ) cu normele juridice în vigoare. Chiar dacă noi vom demonstra cu certitudine că individul a fost tratat în strictă conformitate cu legislația în vigoare, sentimentul de nedreptate la individ nu va dispărea. Dimpotrivă, acest sentiment va fi amplificat de constatarea unui **drept pozitiv nedrept**, a unui drept care provoacă nedreptatea.

Un alt autor contemporan Ch. Perelman privește *echitatea* ca valoare – mijloc pentru realizarea dreptății concrete, o dreptate mult mai vastă decât dreptatea formală realizată prin dreptul exprimat în forma normelor juridice.

Autorii români Gh. Mihai și R. Motică observă că abordările lui Rawls și Perelman nu doar nu se contrazic, ci cu ușurință se pot completa reciproc. „... Perelman și Rawls, par a se învecina în bună înțelegere; echitatea îndemnizează spiritul legii juridice cu morala în acțiunea cooperativă, în care își satisfac interesele prin reciprocitate și mutualitate; dreptatea reprezintă valoarea – mijloc de măsurare a libertății în procesul de reglementare juridică a acestor acțiuni cooperativă, astfel încât ordinea obligă prin reglementare să contribuie la tendința firească a omului de a-și împlini rostul în rostul conviețuirii comunitare” [8, p. 98].

REZULTATE ȘI DISCUȚII

În pofida unui conținut suficient de generic și lipsa unor criterii obiective de evaluare, *dreptatea* și *echitatea* sub formă de principiu sunt prezente în mod direct în normele dreptul pozitiv național.

Aici facem referire, mai întâi de toate, la Constituția Republicii Moldova, care la art. 1 alin. (3) proclamă *dreptatea ca valoare supremă* și o garantează. Nu avem în Constituție referire directă la *echitate*, cu excepția art. 43, care garantează, *inter alia*, dreptul la condiții echitabile de muncă. Pentru comparație, Constituția României statuează în mod expres faptul că „părțile au dreptul la un proces echitabil și la soluționarea cauzelor într-un termen rezonabil” (art. 21 alin. (3)). Art. 20 din Constituția Republicii Moldova, care consfințește accesul liber la justiție, nu are referire directă la *echitate* sau *proces echitabil*. Este, însă, indiscutabil faptul că *dreptul la un proces echitabil* rezultă din interpretarea art. 20 din Constituția Republicii Moldova coroborat cu Capitolul IX *Autoritatea judecătorească*.

Dreptatea și *echitatea* își găsesc concretizarea și realizarea în cadrul diferitor ramuri de drept. Astfel, Codul civil, spre exemplu la art. 6 alin. (3) statuează aplicarea dreptului prin analogie cu referire la principiile legislației civile și de *echitate*. De asemenea, principiul *echității*: - reprezintă unul din criteriile de ajustare a actului juridic la noile împrejurări (art. 659 alin. (2)); - determină efectele juridice ale contractului (art. 1082); - condiționează modificarea unilaterală a ratei dobânzii la credit (art. 1764); - limitează repararea prejudiciului (art. 935, 1973); - determinarea prestațiilor (art. 1007, 1083, 1215 ș.a.) etc.

Echitatea este un principiu de bază ale reglementării raporturilor de muncă. Art. 5 din Codul muncii garantează dreptul fiecărui salariat la condiții echitabile muncă și achitarea echitabilă a salariului.

În dreptul penal principiul echității este constituit din trei elemente indispensabile acestei ramuri de drept: 1) restabilirea echității sociale ca unul din scopurile legii pedepsei penale (art. 61 alin. (2) Cod penal); 2) individualizarea pedepsei penale (art. 75 Cod penal); 3) principiul *non bis in idem* – nimeni nu poate fi judecat sau condamnat de două ori pentru aceeași faptă (art. 7 alin. (2) Cod penal). Ultimul element este prezent și în cadrul procesului penal (art. 22 Cod de procedură penală). De remarcat faptul că *echitatea* este extrem de relevantă pentru domeniul procesual penal, relevanță exprimată, în primul rând, prin prisma principiului accesului liber la justiție (art. 19 Cod procedură penală). Acest principiu are la bază *dreptul la un proces echitabil*, garantat prin art. 6 al Convenției Europene pentru Drepturile Omului. Este de remarcat faptul de principiul accesului liber la justiție din legislația procesual civilă (art. 5 Cod de procedură civilă) nu face referire directă la *echitate*, deși art. 6 al Convenției Europene pentru Drepturile Omului se referă în egală măsură la procesul penal și procesul civil, evident având în vedere particularitățile fiecărei dintre aceste ramuri de drept.

În cadrul prezentei cercetări nu vom insista asupra *dreptului la un proces echitabil* prin prisma art. 6 din Convenția Europeană pentru Drepturile Omului. Vom aborda

acest aspect în cadrul unui studiu distinct. Vom remarca doar faptul că dreptul pozitiv național al Republicii Moldova conține majoritatea (dacă nu toate) garanțiile unui proces echitabil. Aici ne referim la independența și imparțialitatea judecătorilor, la publicitatea și contradictorialitatea procedurilor judiciare, la motivarea hotărârilor judecătorești, la autoritatea de lucru judecat, la termenul rezonabil de examinare a cauzelor, la executarea hotărârilor judecătorești și altele. Problema, în opinia noastră, ține nu de cadrul normativ în vigoare, ci de realizarea lui în practica judiciară, în viața noastră cea de toate zilele.

CONCLUZII

În concluzie vom constata o dată în plus că *dreptatea* și *echitatea* sunt valori fundamentale (macrovalori), care reprezintă fundamentul etic al statului și dreptului contemporan. Aceste imperative realizează evaluarea moralității statului și dreptului. Însă trebuie să recunoaștem faptul că un raport optim între *dreptate* și *echitate* pe de o parte și stat și drept pe de altă parte, nu a fost realizat.

REFERINȚE

1. CRĂCEA, E. *Dicționar latin-român, român-latin*. Constanța: Steaua Nordului, 2009, 768 p. ISBN 978-606-511-099-1
2. POPA, N., *Teoria generală a dreptului*, București: Edit. Actami, 1996, 334 p., ISBN 973-97016-9-8
3. Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revizuită și adăugată), Academia Română, Institutul de lingvistică, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009
4. ARISTOTEL, *Etica Nicomanică*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988
5. AVORNIC, Gh. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Cartier, , 2004, 656 p. ISBN 9975-79-275-8
6. DĂNIȘOR, Gh. *Însingurare: o filosofie despre istoria eșuată a societății*, București: Universul Juridic, Craiova: Simbol, 2019, 302 p., ISBN 978-606-39-0496-7, ISBN 978-606-94769-3-2
7. CRAIOVAN, I., *Filosofia dreptului sau dreptul ca filosofie*, București: Pro Universitaria, 2019, 577p., ISBN 978-606-26-1048-7
8. MIHAI, Gh., MOTICĂ, R., *Filosofie a dreptului*, Timișoara: Editura ALMA-NAHUL BANATULUI, 1995, 191 p.

NOTĂ. Articolul este elaborat în contextul realizării Proiectului „Consolidarea mecanismelor socio-economice și juridice de asigurare a bunăstării și securității cetățenilor” (CONSEJ 01.05.02)